

بازشناسی مضامین بلند زیارت اربعین

زیارت اربعین که یکی از پنج علامت مؤمن شمرده می شود، تجدید میثاق با امام حسین(ع) و اهل بیت است، ابراز ایمان و تبعیت و تسلیم در برابر آن حضرت، شناخت چهره های حق و باطل و ترسیم سیمای امام حسین(ع) است.

زیارت اربعین که یکی از پنج علامت مؤمن شمرده می شود، تجدید میثاق با امام حسین(ع) و اهل بیت است، ابراز ایمان و تبعیت و تسلیم در برابر آن حضرت، شناخت چهره های حق و باطل و ترسیم سیمای امام حسین(ع) است. به گزارش خبرگزاری مهر، این مقاله مضامین و محورهای اصلی زیارت اربعین را در چهارده بند ترسیم کرده که با ترسیم سیمای امام حسین(ع) آغاز می شود و با درخواست صلوات خدا و درودهای پروردگار به آن حضرت و خاندان پاکش پایان می یابد. در حدیث معروف امام حسن عسکری(ع) «زیارت اربعین»، یکی از پنج علامت مؤمن شمرده شده است؛ چه بر سر تربت و مزار سیدالشهدا خوانده شود و چه از راه دور؛ بنابر آنچه به دست ما رسیده است. مهم، توجه به مفاهیم مطرح شده در این زیارت است. پیش از پرداختن به مضامین بلند این زیارت شریف، لازم است اشارهای به سند آن کنیم.

متن زیارت اربعین را حضرت صادق(ع) به صفوان بن مهران (معروف به صفوان جمّال) آموخته است و فرموده که این زیارتنامه را هنگامی که آفتاب روز اربعین برآمد و روز بلند شد، بخواند. این توصیه، اهمیت این زیارت مأثور را می رساند.

حدیث را سید بن طاووس با سند خویش از صفوان روایت می کند. متن زیارت، در «اقبال الاعمال» سید بن طاووس، «المزار الکبیر» محمد بن جعفر مشهدی، «المصباح» کفعمی و «مصباح المتهجد» شیخ طوسی آمده است. علامه مجلسی هم در جلد ۹۸ بحارالانوار، به نقل از تهذیب شیخ طوسی آن را نقل کرده است. گرچه در بعضی کلمات، تفاوتی جزئی میان نقل ها دیده می شود، ولی کلیت آن ثابت و یکسان و معتبر می باشد.

بنابراین شایسته است که در متن و محتوای «زیارت اربعین»، دقت و تدبّر شود، تا زائران و محبان سیدالشهدا از معارف ناب و مفاهیم بلند آن مستفیض شوند. محورهای عمده این زیارتنامه را می توان چنین برشمرد:

۱. ترسیم سیمای امام حسین(ع)

زیارت اربعین، همچون بسیاری از زیارتنامه های دیگر با «سلام» آغاز می شود که نشانه تولای شیعی نسبت به اولیای دین است و مخاطب این سلام، با اوصاف و القابی یاد می شود که هر کدام، بُعدی از ابعاد شخصیت سیدالشهدا را نشان می دهد. از آن حضرت، با عناوینی همچون ولیّ خدا، حبیب خدا، خلیل خدا، برگزیده خدا، شهید مظلوم، گرفتار رنج ها و مصیبت ها و کشته اشک ها یاد می شود: «... السلام علی اسیر الکربّات و قتل العَبَرَات...». پس از بیان این اوصاف و مقامات، زائر در پیشگاه خدا شهادت می دهد که آن امام شهید، ولیّ خدا و فرزند ولیّ خدا و صفیّ پروردگار و فرزند صفیّ خداست، تا این گواهی، عمق ایمان و باور زائر را نشان دهد و این اعتقادات را در جان او بنشانند.

۲. ویژگیهای امام حسین(ع)

در فراز بعد، به برخی از اوصاف ویژه و کرامت ها و ارجمندیهای آن امام شهید اشاره شده است. از جمله اینکه: آن حضرت، به کرامت الهی در سایه شهادت، نائل آمده است؛ آن حضرت، از سعادت و ویژّهای که عنایت الهی است برخوردار است؛ طینت و سرشت او و ولادتش، پاک و پاکیزه و دور از هر آلودگی است؛ او یکی از سروران و یکی از رهبران و یکی از مدافعان حق و دین است؛ او، میراثدار خط انبیا و حجتّ الهی بر همه بندگان خداست.

۳. فلسفه قیام عاشورا

درباره نهضت عاشورا تحلیل های گوناگونی ارائه می شود و اهداف مختلفی برای آن قیام خونین بیان شده است. آنچه در این زیارتنامه مطرح است، «هدف هدایت و نجات و بیداری امت» است. آن حضرت در دعوت مردم به راه خدا و ستّ پیامبر(ص) و احکام قرآن چنان عمل کرد که راه عذر و بهانه را بر همه بست و اتمام حجتّ نمود: «فَاعْذَرْ فِي الدُّعَاءِ، وَمَتَّحِ الثُّنْحَ». گاهی بیداری جامعه و شکستن جوّ خفقان و مبارزه با بدعت ها و انحراف ها، «خون» می طلبد. امام، خون قلب خویش را در راه خدا نثار کرد: «وَبَذَلَ مَهْجَتَهُ فَيْك»، با این هدف که مردم را از جهالت و گمراهی درآورد و فضایی حیرت و سرگشتگی را بشکند و تکلیف بندگان خدا را روشن کند: «لِيَسْتَقِدَّ عِبَادَكَ مِنَ الْجَهَالَةِ وَحَيْرَةِ الضَّلَالَةِ». درباره عبرتهای عاشورا و جهل و بی بصیرتی مردم بسیار سخن می توان گفت. وضع جامعه به گونه ای شده بود که تنها خون مطهر فرزند رسول خدا(ص) می توانست

انقلابی ایجاد کند و زلزله ای در ارکان حکومت اموی که بر پایه جهل مردم استوار بود، بیافکند.

۴. شناخت چهره مخالفان

چه کسانی، با چه ویژگی هایی و با چه اهدافی به جنگ با امام حسین(ع) آمدند و دست به آن جنایت عظیم زدند؟ هدفشان چه بود که جز با کشتن ثارالله به آن نمی رسیدند؟ در فراز بعدی، ویژگی های گروه های ائتلافی بر ضد ولی خدا را - که در حقیقت بروز بغض و کینه های دیرینشان از صدر اسلام بود - ترسیم می کند:

- فریب خوردگان دنیا: «عَرَّتْهُ الدُّنْيَا»؛
- فروختن آخرت به بهای ناچیز دنیا: «وَشَرَىٰ آخِرَتَهُ»؛
- هواپرستی: «وَتَرَدَّىٰ فِي هَوَاهُ»؛
- به خشم آوردن خدا و پیامبر و امام؛
- پیروی از منافقان و تفرقه افکنان و گنهکاران.

۵. جهاد تا شهادت

جهاد در راه خدا، همراه با صبر بر ادای تکلیف و اخلاص در مبارزه و ادامه جهاد تا مرز شهادت و حتی پس از شهادت، یعنی اسارت آزادببخش آل الله، تضمین کننده حیات و بقای دین و خنثی کننده توطئه امویان ضد اسلام بود: «فَجَاهِدْهُمْ فَيْكَ صَابِرًا مُحْتَسِبًا، حَتَّىٰ سَوْفَكَ فِي طَاعَتِكَ دَمُهُ، وَاسْتَبِيحَ حَرِيمُهُ».

احیای دین و مبارزه با بدعت های ضد اسلامی، قربانی و فدایی می خواهد. آنکه گام در این راه می نهد، هم باید اهل جهاد باشد، هم صبر و مقاومت، هم اخلاص، هم آمادگی برای فدا کردن خون و تحمل هتک حرمت ها نسبت به خودش و خانواده اش. امام، عزیز خدا و رسول خدا ۹۱ بود، اما در صحرایی سوزان به محاصره آن نامردان گرفتار شد. تشنگی خود و فرزندان و یارانش، عریان کردن پیکر پاکش، بریدن سرش، بر نیزه کردن سر مطهرش، آتش زدن خیمه ها، اسب تاختن بر جسد مطهرش، غارت خیام، به اسیری گرفتن اهل بیت(ع) و... همه در راه خدا بود و آن حضرت، با گفتن «الهی رضی بقضائك» خود را برای همه این مصائب آماده ساخته بود.

۶. لعن و تبری از دشمنان

در بسیاری از زیارت نامه ها، در کنار سلام به عنوان موالات و همسویی، «لعن» دشمنان هم دیده می شود که نشانه تبری از ظالمان و دشمنان اهل بیت(ع) است. هم لعن زائر بر قاتلان و کافران و هم درخواست لعن الهی بر آنان که نمونه اش در این زیارت وارد شده است: «اللَّهُمَّ فَالْعَنَهُمْ لَعْنًا وَبَيْلًا». درخواست لعنت و عذاب خدا بر جنایتکاران عاشورا، روح معادات و تبری را می رساند و زائر را در خط دشمنی با دشمنان خدا و پیامبر(ص)، ثابت قدم تر می سازد.

۷. پیوند امام با خط رسالت

وقتی در زیارت امام حسین(ع)، پیامبر و امیرمؤمنان و خاندان نبوت و عصمت(ع) را می خوانیم، تأکیدی بر ارتباط آن شهید با این خاندان رفیع و نورانی است. در زیارت دیگر نیز چنین است که بر امام حسین(ع) به عنوان فرزند پیامبر، فرزند فاطمه(س)، فرزند امیر مؤمنان(ع)، وارث انبیا، امین خدا، فرزند امین خدا، فرزند وصی خدا، فرزند وصی پیامبر سلام می دهیم تا این پیوند را آشکار و علنی سازیم و این نکته، خنثی کننده توطئه دشمنان است که می کوشند شهادی کربلا را جدا از دودمان نبوت و آل الله معرفی کنند.

۸. حیات سعادت مندانه

از سخنان امام حسین(ع) است که فرمود: «مَوْتُ فِي عَرْ خَيْرًا مِنْ حَيَاةٍ فِي ذُلٍّ»؛ مرگ عزتمندانه بهتر از زندگی ذلیلانه است. در فراز دیگری از زیارت، از آن امام شهید به عنوان کسی یاد می شود که زندگیش سعادت مندانه «عِشَتْ سَعِيدًا» و مرگش ستوده و خدا پسند «مَصِيتٌ حَمِيدًا» و شهادتش مظلومانه «مَظْلُومًا شَهِيدًا» بود.

خداوند هم وعده نصرت و عزت و حیات ابدی به کشتگان راه خدا و مجاهدان راه حق و هم وعده نابودی مستکبران و کفر ظالمان را داده است؛ چه به سرعت و چه در زمانی طولانی؛ چه در دنیا و چه در آخرت. این است که زائر، بر حتمی بودن وعده های الهی در این موارد تأکید می کند: «وَأَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ مُنْجِرٌ مَا وَعَدَكَ، وَمُهْلِكٌ مَنْ حَذَلَكَ».

۹. بیزاری از همفکران اهل ظلم

در فرهنگ دینی، هم جنایتکاران و ظالمان مطرود و ملعونند و هم کسانی که هرچند در ظاهر ساکت بوده اند و با جنایتکاران همکاری نداشته اند، ولی در دل و باطن به کار آنان راضی بوده اند، شریک جرم اند. این حقیقت، در زیارت های متعددی (از جمله زیارت عاشورا) آمده است. در اینجا هم لعنت خدا بر کسانی است که امام را کشتند و به او ظلم کردند و بر جماعتی است که این واقعه را شنیدند، ولی به آن راضی و خشنود بودند. ساکتان در برابر فتنه و رضایت دهندگان قلبی به عمل دشمنان خدا و رسول(ص)، با آنان همسو و هم سرنوشت شمرده می شوند: «وَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّةً سَمِعَتْ بِذَلِكَ فَرَضِيَتْ بِهِ».

از این رو، شیعه زائر، موضع خود را شفاف و روشن بیان می‌کند و خود را در خط اولیای خدا و در مقابل دشمنان خدا و اهلیت اعلام می‌دارد و خدا را هم بر این موالات و معادات، گواه می‌گیرد: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُكَ أَنِّي وَلِيُّ لِمَنْ وَالَاهُ، وَعَدُّو لِمَنْ عَادَاهُ». و سرانجام این پیروی از خاندان عصمت و ولایت پذیری از آنان، آمادگی برای بذل جان خود و پدر و مادر و عزیزانش در راه آنان است: «بَابِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ».

۱۰. باز هم تأکید بر دودمان پاک

«أَشْهَدُ أَنَّكَ كُنْتَ ثَوْرًا فِي الْأَصْلَابِ الشَّامِخَةِ» این فراز، گواهی بر دودمان پاک پیامبر(ص)، طهارت و شرافت نسبت اهلیت، دوری از آلودگی‌های اعتقادی و اخلاقی دوران جاهلیت است. آیه تطهیر در قرآن (احزاب/۳۳) بر طهارت کامل و عصمت اهلیت پیامبر(ص) گواهی می‌دهد. بحث از نیاکان پاک و موحد ائمه اطهار و تبارشناسی توحیدی این خاندان، نکته دیگری است که در این زیارت بر آن تأکید شده است.

۱۱. جایگاه والای امامت و ائمه(ع)

نقشی که امامان شیعه، از جمله سیدالشهدا(ع) در جامعه اسلامی داشته اند، نقش هدایت، رعایت، اعانت و حفاظت از آیین و اهل ایمان بوده است. این خاندان، هم تکیه گاه مسلمانان، هم ستون اسلام و هم پناهگاه شیعه بودند. امام در این فقره از زیارت، یکی از دعائم دین، ارکان مسلمین و معقل مؤمنین به شمار آمده و با اوصافی چون: بَرّ، تقی، رضی، زکی، هادی و مهدی معرفی شده است، که همه امامان چنین بوده اند؛ افزون بر اینکه امام حسین(ع) پدر بقیه امامان بعدی است. این از ویژگی‌های آن حضرت در روایات بیان شده که ائمه، از نسل اویند. این ویژگی‌ها، به خصوص حجت بودنشان «والحجة علي اهل الدنيا» جایگاه رفیع آنان را در منظومه فکری و عملی و اجتماعی و سیاسی امت پیامبر(ص) نشان می‌دهد و تبعیت از این نشانه‌های هدایت را ضامن درستی راه و رسیدن به مقصد می‌داند.

۱۲. ایمان، تسلیم، تبعیت

این سه عنصر، عوامل اصلی هدایت و سعادت در خط ائمه(ع) است. ما شیعیان، به امامت آنان ایمان داریم «مؤمن بکم» و رجعت آنان در آخرالزمان را باور کرده ایم «وَبَيَّابُكُمْ مَوْقِنٌ» و با همه آیین‌ها و سنت‌های دینی آن را ابراز می‌کنیم و تسلیم و محض و تبعیت کامل نسبت به آنان داریم؛ چه در مرحله قبلی، چه در مرحله عملی: «وَقُلُّبِي لِقَلْبِكُمْ سَلْمٌ، وَأَمْرِي لِأَمْرِكُمْ مُتَّبِعٌ». این ایمان و تسلیم و تبعیت، عنصر دیگری را می‌طلبد به نام «نصرت». همانگونه که یاران امام حسین(ع) در کربلا به او ایمان داشتند و تسلیم فرمان و تابع حرکت امام بودند و با همه توان از آن حضرت دفاع کردند تا به فیض شهادت رسیدند، زائر حسینی در اربعین هم، همین مراتب و مراحل را ابراز می‌دارد و همه توان و امکانات خویش را در راه ائمه: قرار می‌دهد، تا خداوند اذن دهد و دولت کریمه اهل بیت، با رهبری حضرت ولی عصر (عج) شکل گیرد: «وَتُصَرِّتِي لَكُمْ مُعَدَّةً، حَتَّى يَأْذَنَ اللَّهُ لَكُمْ». اینکه امروز یاری ما به این خاندان چگونه می‌تواند باشد، جای تأمل و سخن بسیار دارد. کدام عمل، در راستای مواضع ائمه به شمار می‌آید؟ امکانات قابل عرضه ما برای «نصرت» چیست؟ زیرا فقط با شعار «گوش به فرمان تویم» مشکلی حل نمی‌شود.

۱۳. اعلام مواضع

در زیارت جامعه کبیره، زیارت عاشورا و زیارت‌های دیگر، از جمله در همین زیارت اربعین، این تعبیر دیده می‌شود: «فَمَعَكُمْ مَعَكُمْ لَامَعَ عَدُوْكُمْ»؛ این یعنی داشتن موضع، اعلام موضع، پایداری بر سر موضع، همسو نشدن با دشمنان و حمایت از خط ائمه(ع). این «معیّت» و همراهی با ائمه چگونه است؟ اگر امامان در عصر ما حضور داشتند، در جناح بندی‌های سیاسی در کدام جهت بودند؟ در مسائل بین المللی چه موضعی داشتند؟ با استکبار جهانی و صهیونیسم بین الملل و گروه‌های تکفیری و حکومت‌های مزدور بیگانه و حاکمان وابسته به استکبار چه برخوردی داشتند و نسبت به مسائلی همچون فلسطین چه موضعی می‌گرفتند؟ شناخت ما از ائمه، موضع آنان را به ما نشان می‌دهد. خط ائمه، امروز هم جلوه‌ها و نمادهایی دارد؛ همچنان که خط دشمنانشان نیز، در اشکال گوناگون ظهور و بروز دارد. این فراز زیارت، باز هم تأکیدی بر تولی و تبری است.

۱۴. درود پایانی

پایان بخش زیارت، این فراز است: «صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ، وَعَلَىٰ أَزْوَاجِكُمْ وَأَجْسَادِكُمْ، وَشَاهِدِكُمْ وَغَائِيكُمْ، وَظَاهِرِكُمْ وَبَاطِنِكُمْ، آمِينَ رَبَّ الْعَالَمِينَ».

در این فراز، اولاً در احترام و بزرگداشت آنان، «صلوات خدا» را بر آنان خواستار شده ایم، که برتر از دروذهای ما بندگان است. ثانیاً دروذهای الهی را نسبت به همه آنان و همه جوانب حیاتشان خواستار شده ایم؛ چه بر روح و جانسان، چه بر پیکرهای مطهرشان، چه بر آنان که هستند یا نیستند، چه ظاهر و چه باطن، که شامل امامان معصوم شهید(ع) نیز می‌شود که آمده اند و رفته اند، هم بر امام عصر که هم «ظاهر» است (هرچند از دید ما غایب است) و هم «شاهد» است. (هرچند ما او را نمی‌بینیم).

نتیجه گیری

زیارت اربعین، نوعی «تجدید میثاق» با امام حسین(ع) و اهل بیت و امامان معصوم(ع) است. ابراز وفاداری نسبت به آنان و راه و مرامشان، ابراز عداوت و براءت نسبت به قاتلان و دشمنان آنان، توبی و تبری، اعلام آمادگی برای جانفشانی در راه مقدس آنان، بیان مواضع و همبستگی با خط نورانی اهل بیت پیامبر، تبعیت و تسلیم و نصرت، شناخت چهره های حق و باطل و رهبران «نور» و «نار» و مسئله جهاد و شهادت و خط ایثارگری در راه مکتب و عقیده، که دستاورد شناخت فلسفه عاشورا و قیام حسینی است. این سرفصل ها در زیارت اربعین بازگویی می شود و زائر حسینی این باورها را از دل بر زبان جاری می کند، تا زمینه رسوخ قلبی و نمود اجتماعی آن فراهم آید. توفیق الهی نصیبمان باد تا در اربعین حسینی، آن امام شهید را با این زیارتنامه زیبا و پرمعنا که آموزه حضرت صادق(ع) به شیعه است، در کنار حرم باصفایش زیارت و عرض ادب کنیم؛ آمین.

جواد محدثی